

УДК 378.018.8:373.2.011.3

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1\(1\)-429-439](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1(1)-429-439)

Трофаїла Наталія Дмитрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, 20304, <https://orcid.org/0000-0002-9865-6133>

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Анотація. У статті розкрито основні підходи до розуміння терміна «емоційна культура», розглядається проблема взаємозв'язку емоційної культури майбутнього вихователя та його світоглядних позицій, їх значення в професійній готовності студента. Уточнено зміст поняття «емоційна культура», визначено складові компоненти емоційної культури. Здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми емоційної культури.

Автор простежує генезу поняття емоційної культури, яка вивчається сучасними зарубіжними та вітчизняними науковцями. У статті визначення емоційної культури майбутнього вихователя розкривається через низку дотичних понять: культура емоцій, емоційна компетентність.

Автор статті розглядає проблему формування емоційної культури та здійснює аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми. Дослідження дефініції емоційної культури особистості засвідчує приналежність цієї проблеми до широкого кола питань, у яких висвітлюються такі вимоги до емоційної сфери фахівця, як здатність усвідомлювати власні емоції та переживання та емоції оточуючих, самоуправління та саморегуляція емоційними станами та реакціями, корегування власної поведінки відповідно стану інших тощо. Проаналізовано наукові дослідження з проблеми емоційної взаємодії вихователя з дітьми дошкільного віку та проблеми емоційної культури, її основних категорій і понять.

Висвітлено компоненти та структурні елементи, що забезпечують формування високого рівня емоційної культури, провідними вважаються: соціокультурний, поведінковий, власне емоційний, мотиваційний, етико-моральний.

Обґрунтовано емоційну культуру як основний елемент впливу на становлення особистості дошкільника та формування його емоційної сфери, відповідність цього особистісного утворення сучасним вимогам суспільства до фахівця дошкільної освіти. Здійснений аналіз наукового дослідження дав змогу сформулювати важливість емоційної культури вихователя та окреслити

значення цього особистісного утворення в процесі виконання основних виховних завдань.

Ключові слова: *емоційна культура майбутнього вихователя, світоглядні позиції, оцінно-ціннісні знання.*

Trofaila Nataliia Dmytrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 28, Uman, 20304, <https://orcid.org/0000-0002-9865-6133>

EMOTIONAL CULTURE OF THE EDUCATOR: VIEW OF THE PROBLEM

Abstract. The article reveals the main approaches to understanding the term «emotional culture», examines the problem of the relationship between the emotional culture of the future educator and his worldview positions, their importance in the student's professional readiness. The content of the concept of «emotional culture» has been clarified, the constituent components of emotional culture have been defined. An analysis of psychological and pedagogical research on the problem of emotional culture was carried out.

The author traces the genesis of the concept of emotional culture, which is studied by modern foreign and domestic scientists. In the article, the definition of the emotional culture of the future educator is revealed through a number of tangential concepts: the culture of emotions, emotional competence.

The author of the article examines the problem of the formation of emotional culture and analyzes psychological and pedagogical studies of the problem. The study of the definition of the emotional culture of the individual proves that this problem belongs to a wide range of issues, which highlight such requirements for the emotional sphere of a specialist, such as the ability to be aware of one's own emotions and experiences and the emotions of others, self-management and self-regulation of emotional states and reactions, adjusting one's own behavior according to the state of others, etc. Scientific studies on the problem of emotional interaction of the teacher with preschool children and the problem of emotional culture, its main categories and concepts are analyzed.

The components and structural elements that ensure the formation of a high level of emotional culture are highlighted, the leading ones are considered to be: socio-cultural, behavioral, actually emotional, motivational, ethical and moral.

The emotional culture as the main element of influence on the formation of the preschooler's personality and the formation of his emotional sphere, the compliance of this personal formation with modern society's requirements for a preschool

education specialist is substantiated. The analysis of the scientific research made it possible to formulate the importance of the emotional culture of the educator and outline the importance of this personal formation in the process of performing the main educational tasks.

Keywords: emotional culture of the future educator, worldview positions, evaluative knowledge.

Постановка проблеми. У сучасних умовах пошук ефективних шляхів формування емоційної культури – актуальне завдання соціокультурної ситуації, яка орієнтована на гуманно-культурологічну, особистісно орієнтовану парадигми освітнього процесу.

Емоційна культура – це цілісне динамічне особистісне утворення, що має власну структуру, представлене системою знань про розвиток емоцій, умінь та способів аналізу емоцій, управління ними, спрямованих на адекватність реагування, що сприяє вербалізації емоцій людини, її емоційної відкритості, емоційної емпатії.

На думку П. Якобсона, емоційна культура є комплекс явищ, що становлять значною мірою розвиток та вдосконалення тих якостей емоційного життя, які у обмеженому вигляді виявлялися більш ранньої вікової щаблі.

В. Сухомлинський під емоційною культурою розуміє свого роду сплав із тих думок, відчуттів, сприйняття, емоцій, ідей, які дозволяють людині сприймати навколишній світ у всьому його духовному та матеріальному багатстві, знаходити в собі найкращі, благородні почуття, формувати шанобливе ставлення до людей, до морального багатства суспільства, нетерпимість до зла, готовність боротися за торжество добра.

Найважливішим джерелом активності людини, організатором поведінки є емоції. Виявляється емоційна культура у здібності особистості управляти та розвивати у собі позитивні емоції та почуття. Без включення вольових якостей (розсудливої діяльності та самосвідомості) управління емоціями та почуттями неможливо. Особливо це важливо для вчителя, який у своїй діяльності відчуває суттєву динаміку нервових навантажень.

Емоції є реальним фактором внутрішнього життя будь-якої людини, вони відображають сприйняття навколишньої дійсності. У цьому необхідно співвідносити ситуацію і форму висловлювання емоцій, почуттів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних науково-педагогічних дослідженнях зміст професійної культури розглядається як сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, що характеризує особистість вчителя з позицій цілісного професійного розвитку (О. Барабаншиков, Є. Бондаревська, В. Буряк, О. Гармаш, С. Єлканов, І. Зязюн, І. Ісаєв, О. Киричук, Л. Кондрашова, Д. Ніколенко, Н. Ничкало, В. Паламарчук, В. Радул, А. Растригіна, О. Рудницька, О. Савченко, та ін.).

Мета статті – на основі накопиченого досвіду та аналізу психолого-педагогічної літератури, проаналізувати становлення поняття емоційної культури як феномену особистості, а також окреслити сутність і значення емоційної культури сучасного фахівця дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Понятійний конструкт «емоційна культура» містить два взаємозалежних поняття «емоції» та «культура». На нашу думку, його змістовний центр міститься у слові «культура».

Саме воно окреслює межі цікавої для індивідуума емоційної реальності, якість і форму емоційного життя людини, при цьому поняття «емоції» віддзеркалює зміст окремого виду культури, конкретизує склад сегмента культурної діяльності, який ми досліджуємо соціальний культурологічний емоційний моральний.

Перш ніж перейти до ґрунтовного розгляду особливостей формування емоційної культури вихователів, доречно уточнити тлумачення окремих понять. Провівши системний аналіз психолого-педагогічних, філософських, довідникових джерел з української мови, можна констатувати, що науковці по-різному підходять до розуміння поняття «культура», «емоції».

На думку фахівців, почуття є продуктом життєвого, суспільного досвіду особистості, її спілкування та виховання. Тому культура почуттів - ступінь суспільної розвиненості почуттів, емоційного натхнення людини. Вона демонструє емоційне відношення індивідуума до різних сторін буття суспільства - до оточуючих, до себе, до окремих явищ у державі, до суспільства загалом тощо.

Так, науковці Т. Антоненко, В. Бачинін, Н. Крилова, В. Толстих, розглядаючи поняття «культура почуттів», вказують на те, що:

- у культурі виявлення почуттів, знаходить наочний прояв ідейний й моральний зв'язок особистості із суспільством, з іншими людьми;

- культура почуттів відбиває розвиток і гуманістичну спрямованість емоційної сфери особистості, визначає емоційну насиченість її поведінки й діяльності [3];

- культура почуттів виявляється не тільки в емоційній відкритості, доброзичливій прихильності до інших людей і готовності взяти участь у їхній долі, а й у здатності негативно реагувати на будь-які прояви зла та несправедливості [2];

- культура почуттів, відображає духовність, духовну культуру особистості, її інтелігентність [1];

У тлумачному словнику української мови термін «культура» трактується як:

- по-перше, це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії;
- по-друге, як рівень розвитку суспільства у певну епоху;
- по-третє те, що створюється для задоволення духовних потреб людини;

- по-четверте, освіченість, вихованість;
- по-п'яте, рівень, ступінь досконалості якоїсь галузі господарської або розумової діяльності;
- по-шосте, розведення, вирощування якоїсь рослини або тварини, культивування [8].

Поняття «культура» Л. Симонова тлумачить, як систему цінностей, норм та знань, які склалися у суспільстві та регулюють його життєдіяльність, спосіб пізнання оточуючого світу, установки і поведінка людини, знаки і їх сукупність, в яких міститься соціальна інформація [5].

Дослідник В. Келлер визначає поняття «культура», враховуючи різні характеристики, зокрема такі:

- а) культуру створили люди, вона – результат колективних суспільних дій і мислення окремих осіб;
- б) культура – соціальний феномен;
- в) культуру пізнають і передають за допомогою символів;
- г) культура – інструмент адаптації до певного середовища;
- д) культура протягом тривалого часу здатна змінюватися і набувати нових рис та характеристик [1].

Для визначення вихідного поняття «емоції» звернімося насамперед до лексикологічних джерел.

Так, у психологічному словнику найсучасніших термінів поняття «емоції» (лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) трактується, як «психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання змісту життєвих явищ і ситуацій, обумовленого схваленням їхніх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта».

Педагогічний словник трактує поняття «емоції» як «реакцію людини і тварини на внутрішні та зовнішні подразники, що мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення й охоплюють усі види почуттєвої сфери та переживань».

Тобто, іншими словами, «емоції» – це «особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відображають у формі безпосередніх переживань приємність або неприємність процесу і результату практичної діяльності людини, спрямованої на задоволення її актуальних потреб».

Емоції, на переконання К. Ізарда, «становлять трирівневий процес, який містить: пережиті або усвідомленні відчуття емоцій; процеси, що відбуваються в нервовій, ендокринній, травній та інших системах організму; піддаються спостереженню виразні комплекси емоцій, зокрема ті, які відбиваються на обличчі» [3].

Вивчаючи проблему емоцій, О. Лук стверджував, що культура почуттів має включати в себе багатство та різноманітність переживань, уміння

управляти почуттями, поважати почуття інших людей, співчувати їм. Він вважав, що, чим багатший власний емоційний досвід, тим легше уявити, зрозуміти душевний стан іншого і навіть «увійти в нього», та називав це «справжнім критерієм культури почуттів».

На основі психолого-педагогічного аналізу понять «емоції», «культура», варто детальніше розглянути феномен «емоційна культура».

Емоційна культура вихователя розглядається як складне особистісне утворення, інтегрована професійно значуща якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно виявляти, усвідомлювати, регулювати власні емоції, переживання, враховуючи емоційний стан дітей.

Майбутній вихователь має володіти системою знань, що лежить в основі формування його емоційної культури.

Одним із перших дав визначення емоційної культури П. Якобсон. На його думку, емоційна культура є комплексом явищ, що являють собою розвиток і вдосконалення тих якостей емоційного життя, які в обмеженому вигляді проявлялися на більш ранньому віковому ступені [8].

Культуру емоцій О. Чебикін розглядає, як систему особистісних настанов, що дозволяють суб'єкту адекватно усвідомлювати власні переживання та переживання інших людей, які відбивають ставлення до духовних цінностей та ідеології конкретного соціального середовища [6].

Розповсюдженою в науковому обігу є дефініція «культура емоцій», до основних ознак якої вітчизняний психолог В. Семиченко, відносить:

- доцільність прояву емоцій (певне функціональне призначення);
- доречність (відповідність емоції ситуації в цілому, враховуючи соціальне оточення);
- помірність (природність та відповідність прийнятим нормам) [4].

Серед компонентів, що забезпечують формування високого рівня емоційної культури, провідними вважаються: соціокультурний, поведінковий, власне емоційний, мотиваційний, етико-моральний.

Ці компоненти знаходять своє відображення в таких структурних елементах:

- опора на власні моральні принципи при виборі емоцій;
- відповідність емоцій вимогам, які висуваються по відношенню до себе;
- відповідність емоційного реагування віковим особливостям;
- адекватність емоційної реакції соціокультурним нормам;
- усвідомленість емоційного реагування.

Дослідники В. Поплужний, Г. Потиліко, Л. Сбітнева та ін. наголошують на актуальності емпатії для емоційної вихованої людини. Так, Г. Потиліко, визначаючи емоційну культуру важливою складовою культури етичного мислення, визначає її як розвинуту «здатність особистості до співчутливості,

жально, співпереживання, це чуйність до душевного стану іншої людини і відповідна реакція на цей стан» [7, с. 16].

В. Поплужний досліджує феномен емоційної культури порівняно з емоційною вихованістю.

Автор вважає, що ці поняття не є тотожними, оскільки перше відображає міру вдосконалення, яку досягнуто у сфері емоцій та почуттів в онтогенезі (перетворення разом із зміною потреб, інтересів, установок тощо), а друге позначає відповідність рівня сформованості емоційної сфери віковим можливостям.

За В. Поплужним, емоційна культура як складне динамічне утворення з багатою емотивністю (великою кількістю різних переживань, емоційних відгуків, почуттів, їхніх відтінків; розвинутою здатністю усвідомлювати свої почуття, свою власну емоційну поведінку; розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за свої почуття; безліч способів емоційного реагування) має основним компонентом емпатію, почуття поваги, дружби, любові.

Представниками діяльнісного підходу щодо визначення емоційної культури людини в онтогенезі та її структури у педагогіці є Н. Єлісеєва, М.Коробіцина, М. Кряхтунов, М. Саутенкова, Л. Сбітнева, І. Сілютина, Н.Рачковська та ін. Вивчаючи цей феномен, науковці зосереджують увагу на необхідності емоційної регуляції певної діяльності (професійної, катарсичної, творчої тощо) з обов'язковим контролем й самооцінкою.

Так, М. Саутенкова, розглядаючи соціально-педагогічний та психологічний аспекти цієї проблеми, визначає емоційну культуру як інтегративну якість фахівця, яка формується в послідовності: культура - професійна культура - психологічна культура - емоційна культура.

За М. Саутенковою, емоційна культура включає в себе як результати діяльності, так і здібності та нахили людини, які реалізовано через діяльність. На думку дослідниці, як інтегративне явище вона охоплює усе, що створює індивідуум, а як інтегративно-динамічна особистісна якість вона віддзеркалює спроможність особистості успішно реалізовувати себе в професійно-емоційних ситуаціях.

Н. Рачковська, поширюючи розуміння феномена емоційної культури, розглядає її як модифікацію загальної професійно-педагогічної діяльності з такими змістовно-структурними компонентами:

1. аксіологічний - прийняття вчителем цінності емоційних станів та проявів учня, орієнтир на створення умов щодо повноцінного життя школяра;
2. когнітивний - наявність знань про емоційні аспекти педагогічного процесу та сам феномен емоцій; про засоби регулювання власного емоційного стану тощо;
3. дієво-практичний - наявність у особистості здібності до адекватної перцепції і інтерпретації емоційних проявів іншого, навичок регулювати власні емоційні стани та прояви, уміння встановлювати емоційні контакти, впливати на емоційний фон педагогічної взаємодії тощо;

4. багатство та різноманіття емоційної сфери особистості.

Узагальнюючи трактування проблеми культури емоцій у дослідженнях науковців (І. Андреева, Т. Виноградова, С. Колот, О. Колядинцева, Л. Курганська, Д. Люсін, І. Павлова, О. Чебикін та ін.) варто зазначити, що її можна розглядати як-от:

- елемент загальної культури особистості;
- особистісне утворення, що містить деякі ознаки соціального та емоційного інтелекту;
- феномен, що базується на емоційній зрілості, особливо таких її компонентах як емоційна саморегуляція і емпатія, та пов'язаний з емоційним розвитком особистості.

Відзначимо, що емоційна культура сучасних фахівців дошкільної освіти є особистісним утворенням та професійною якістю, необхідною для успішного виконання основних освітніх завдань та ефективної професійної діяльності.

Важливою складовою іміджу вчителя у педагогічній діяльності є вміння володіти собою у критичних ситуаціях, розуміти емоційний стан та мотиви поведінки інших людей, вміння позбавлятися негативних емоцій та необдуманих емоційних реакцій та вчинків. Вчителю потрібно бути мудрим, терплячим, завжди обмірковувати свої слова та дії, захищати себе від стресових ситуацій та знімати негативні емоції.

Цілий ряд методів і способів саморегуляції дозволяють цілеспрямовано впливати на зміну свого емоційного стану, допомагають дати вихід емоціям у такій формі та вигляді, які не зачіпають емоції та почуття інших людей.

Способи саморегуляції, засновані на психофізіологічних механізмах розрядки, що дозволяють людині звільнитися від негативних емоцій, надають відновлювальну дію на вчителя. Не варто придушувати та блокувати у учнів фізіологічні механізми розрядки, що виявляються у вигляді сміху, плачу, стримування сліз, бажання виговоритися тощо. У той же час і самому вчителю необхідно мати прийоми саморегуляції.

Одним з таких прийомів може послужити відверта розмова з самим собою про негативну ситуацію, що створилася, що дозволить розібратися в собі і зняти внутрішню напругу.

Вилити свої почуття та емоції, виговоритися допоможе спосіб «фантомний слухач». Для цього необхідно уявити людину, що сидить поруч, і сказати їй все, що хотілося. В емоційно вибухонебезпечних ситуаціях найбільш ефективно використовувати зосередження своєї уваги на диханні: зробити глибокий вдих, затримати подих на кілька секунд і повільно видихнути, що дозволить зняти напругу та заспокоїтись.

Досить ефективні методи саморегуляції, засновані на заміщенні негативних емоцій позитивними.

Важливою складовою емоційної культури вчителя є володіння собою, своїми емоціями та почуттями. Сучасні техніки саморегуляції, засновані на самонавіянні, дозволяють замінити негативні емоції та думки позитивними, наприклад, створенням позитивного власного «Я» у свідомості: «Я здатна», «Я зможу це зробити» і т.д.

Створити позитивний емоційний настрій вчителя на спілкування з учнями дозволить метод управління собою, заснований на вплив слова на себе самого за допомогою самонавіювання: «Я впевнений у собі», «Я не боюся йти на урок».

Ефективне застосування самонавіювання для негативних емоцій, невпевненості у собі: «Я молодець», «Я це зробив» тощо.

Для вчителя у педагогічній діяльності керувати емоціями — це насамперед вміння контролювати та осмислювати свої емоційні реакції, знаходити адекватний спосіб вираження почуттів та емоцій.

Спостережливість, визначення емоційного стану на вигляд учня, тонке почуття і сприйняття його особистості, і навіть вміння управляти власними емоціями і почуттями — і є емоційна культура вчителя як із складових його іміджу.

На думку К. Ізарда, людська поведінка спирається на емоції, вони активізують та організують сприйняття мислення людини [1].

Вчителю, у реалізації виховних функцій у педагогічній діяльності дуже важливо розширювати свою емоційну пам'ять, поповнювати запаси вражень та почуттів із спілкування з людьми та учнями.

Спілкування людей – складний та тонкий процес. Оптимальне вирішення педагогічних завдань та повноцінне спілкування з учнями багато в чому визначається найважливішою властивістю особистості вчителя – емпатією.

Емоційна культура викладача неможлива без його можливості співпереживання емоційному стану, розумінню та допомогі іншій людині. Усвідомлення необхідності оволодіння емоційною культурою допомагає вчителю формувати позитивне світосприйняття та ставлення до учнів та активізації самопізнання.

Емоційна культура вчителя як складова його іміджу є постійна робота над собою, що вимагає витримки, терпіння, сили волі, оптимізму.

Розвиток емоційної культури можливий в трьох напрямках.

Перший – розвиток емоційної регуляції, другий – формування правильного розуміння значення емоцій в людському житті, третій цілеспрямоване введення сфери почуттів до навчально-пізнавальної діяльності. Багато дослідників не лише наголошували на необхідності розвитку емоційних процесів, але й на вторинності та залежності ролі когнітивних процесів в системі навчальної та виховної діяльності. Проте не до кінця вивченими на сьогодні є форми, види та методи розвитку емоційної культури майбутнього педагога.

Як показують останні соціологічні дослідження, в сучасних умовах спостерігається не лише зниження засвоєння загальнокультурних цінностей, але й заміна їх субкультурними та антикультурними цінностями.

Важливою і фактично єдиною умовою сприйняття та осмислення загальнокультурних цінностей залишається спеціально організована навчальна діяльність. Пізнання емоційної сфери людини, не зважаючи на свою тривалу історію, має ще багато невирішених завдань.

Це пов'язано з тим, що емоції, будучи самостійним явищем психіки, дуже тісно переплітаються з іншими її проявами. Інтегруючись з пізнавальними процесами та особистісними якостями, вони утворюють єдність інтелектуального, креативного та емоційного.

Результатом таких утворень є виникнення, функціонування та закріплення великої кількості особистісних якостей як стійких утворень в поведінці та діяльності.

Насамкінець, можна зробити висновок. Успішність, ефективність, продуктивність педагогічної діяльності забезпечують ті особистісні якості, що усвідомлюються як незаперечні психологічні цінності.

До їх структури беззаперечно і обов'язково повинна входити і емоційна культура майбутнього педагога. Тільки тоді особистість буде сучасною, цілісною і потрібною, якщо вона досконало розумітиме себе та ефективно співпрацюватиме з іншими.

Висновок: Високий рівень ефективності виконання професійних завдань та вимог сучасної дошкільної освіти залежить не лише від рівня професійної готовності та сформованості професійних здібностей особистості, а значною мірою – від індивідуальних особливостей фахівця. Відтак, саме емоційна культура фахівця дошкільної освіти посідає провідне місце в низці наукових дефініцій, які описують процеси розвитку емоційної сфери людини та становлення особистості вихователя.

Отже, нами було розглянуто підходи до визначення поняття «емоційна культура» та її структури у педагогічних дослідженнях.

За результатами наукових напрацювань можна зробити висновок, що вчені розглядають емоційну культуру як частину загальної культури. У більшості випадків емоційна культура особистості в онтогенезі визначається як інтегративна сукупність якостей, але подані фахівцями визначення ґрунтуються на сумарному підході до розкриття її змісту та довільному виділенні структурних компонентів.

Серед науковців немає одностайної думки як до визначення поняття «емоційна культура» так і до кількості та якості її структурних компонентів, зокрема до неї включають: комунікативні вміння; уміння керувати емоційними станами й емоційними реакціями; емпатію; уміння емоційної регуляції

діяльності; знання про суть, значення, роль емоцій у житті людини; знання щодо діапазону та спрямованості емоційних реакцій людини; знання про шляхи та засоби збагачення емоційної сфери й управління емоціями; катарсичні емоції тощо.

Література:

1. Изард К. Э. *Психология эмоций*. СПб. : Издательство «Питер», 1999. 464 с.
2. Куриляк В. Є. *Міжкультурний менеджмент*. Тернопіль: Астон, 2004. 239 с.
3. Лук А. Н. *Эмоции и личность*. М.: Знание, 1982. 175 с.
4. Семиченко В. А. *Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу*. Хмельницький. 2001.
5. Симонова Л. М., Стровский Л. Е. *Кросс-культурные взаимодействия в международном предпринимательстве*. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 189 с.
6. Чебыкин А. Я. *Теория и методика эмоциональной учебной деятельности*. Одесса, 1999. С. 5–10.
7. Якобсон П. М. *Чувства, их развитие и воспитание*. М. : «Знание», 1976. С. 64.
8. Янкович О. І. *Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957–2008)*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 320 с.

References:

1. Yzard K. (1999). *Psykhohohyia emotsyi [Psychology of emotions]*. SPb.: Yzdatelstvo «Pyter» [in Russian].
2. Kuryliak V. Ye. (2004). *Mizhkulturnyi menedzhment [Intercultural Management]*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
3. Luk A. N. (1982). *Emotsyy y lychnost [Emotions and personality]*. Moskva : Znanie. [in Russian].
4. Semychenko V. A. (2001). *Teoretychni ta metodychni osnovy profesiinoho samovykhovannia studentiv vuzu [Theoretical and methodical bases professional self-education of students of higher education institution]*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
5. Symonova L. M., Strovskiy L. E. (2003). *Kross-kulturnye vzaymodeistvyia v mezhdunarodnom predprynimatelstve. [Cross-cultural interactions in international entrepreneurship]*. M. : YuNYTY-DANA [in Russian].
6. Chebykin A. Ya. (1992). *Emotsional'naya regulyatsiya uchebno-poznavatel'noy deyatel'nosti [Emotional regulation of educational and cognitive activities]*. Odessa. [in Ukrainian].
7. Yakobson P. M. (1976). *Chuvstva, ikh razvitiye i vospitanie [Feelings, their development and upbringing]*. Moskva : Znanie [in Russian].
8. Iankovych O. I. (2008). *Osvitni tekhnolohii v istorii vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy (1957–2008) [Educational technologies in the history of higher pedagogical education of Ukraine (1957–2008)]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].